

Мущенко Яна Олександрівна

Особливості та класифікація політичних чинників абсентеїзму

УДК 327.57

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.9>

Мущенко Яна Олександрівна
аспірантка кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-7207-4533

У статті досліджено суть, особливості та класифікацію політичних чинників електорального абсентеїзму. Автор прагне дослідити електоральну поведінку громадян, пояснити їхні рішення, мотиви та переконання через призму факторів політичного характеру. Актуальність статті полягає в переосмисленні чинників впливу та їхньої вирішальності для рівня електоральної явки. Більшість досліджень розглядають електоральну неучасть з різних перспектив, проте лише декілька з них фрагментарно аналізують проблему політичних чинників. Загальнонаукові, емпіричні та логічні методи дозволили здійснити комплексний аналіз та розробити авторську класифікацію політичних чинників абсентеїзму. Серед них зокрема, загальнофілософський, діалектичний, історичний, описовий, порівняльний, системний, структурно-функціональний, біхевіористський, статистичний, метод аналізу документів, а також аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, індукція, дедукція тощо. Автор розкриває ознаки абсентеїзму як невід'ємного атрибута виборчого процесу. Важливо розуміти, що показник рівня явки та відповідно кількість абсентеїстів залежатиме від обраної методології, застосованої для обрахунку співвідношення. Вибір знаменника в пропорції може штучно занижувати або завищувати показники електоральної участі, а тому важливо ретельно підходити до цієї проблеми, враховуючи національну специфіку виборчого процесу.

В статті проаналізовані чотири групи загальних чинників абсентеїзму: суб'єктивні, об'єктивні, ситуативні та мобілізаційні. Серед об'єктивних чинників особливу увагу зосереджено на факторах політичного характеру, а саме: інституційно-нормативних; кон'юнктурних та ціннісно-світоглядних. Кожна група деталізована через набір складових, а ті, в свою чергу, через змінні. Перша група чинників виокремлена на основі особливостей організації державного управління, інституційної структури виборчого процесу та національного законодавства. Друга група стосується особливостей організації виборчого процесу під час конкретних виборів. Третя група базується на політичному ціннісно-світоглядному бекграунді суспільства, а також сучасних настроях і тенденціях. Автор наголошує на тому, що політична група факторів володіє потужною пояснювальною силою для розуміння (де)мотивації електорату.

Ключові слова: абсентеїзм, електоральна участь, політичні чинники, інституційні-нормативні особливості, кон'юнктура, цінності.

Вступ. Активний електорат і відповідальне громадянство вважається золотим стандартом в демократичних теоріях та практиках: широка участь громадян в політичному житті повинна бути типовим елементом поведінки – патерном, а політична культура має наближатися до громадянської. В усталених (так званих зрілих, класичних або старих) демократіях ідеї народного суверенітету і загального виборчого права настільки переплетені, що обов'язок голосувати визнається аспектом національної ідентичності громадянина. Дійсно, образ виборця, який відвідує виборчі дільниці та активно голосує, можна було б легко сприйняти як шаблонний, якби переважна більшість населення регулярно користувалася активним виборчим правом на загальних виборах. Однак статистика показує негативну тенденцію, що свідчить про очевидне рішення виборців не голосувати як важливу рису політичного вибору в сучасних демократіях. Дана проблема вимагає оновленого дискурсу та свіжого погляду на проблему електоральної участі. За такого підходу видається доцільним проаналізувати політичні чинники абсентеїзму, які здатні вичерпно пояснити рішення виборців не голосувати.

Мета та завдання. Дослідити явище абсентеїзму та охарактеризувати його особливості;

виокремити фактори неучасті, що впливають на електоральну поведінку громадян, здійснити комплексний аналіз політичних чинників абсентеїзму; запропонувати авторську класифікацію груп та змінних факторів неучасті політичного характеру; надати теоретичний аналіз кожної змінної в контексті абсентеїзму та впливу на рівень явки.

Методи дослідження. В межах цього дослідження ми використали низку загальнонаукових, емпіричних та логічних методів. Історичний метод допоміг проаналізувати еволюцію явища абсентеїзму. Метод порівняння використано для зіставлення ролі та наслідків політичних чинників абсентеїзму в різних державах та політичних режимах. Також в роботі використано системний метод для аналізу явища абсентеїзму як невід'ємної складової, атрибуту виборчої системи. Структурно-функціональний метод дозволив відстежити місце та роль мотивів електоральної поведінки, що впливають на рівень явки та електоральну систему загалом. Під час аналізу сприйняття політичних чинників абсентеїзму представниками різних націй застосовано біхевіористський метод. За допомогою методу аналізу документів вдалося опрацювати основні нормативно-правові акти, що регулюють виборчий процес. Використання статистики

дозволило простежити динаміку рівня явки на виборах.

Результати дослідження. Стрижневий етап дослідження будь-якої наукової проблеми передбачає операціоналізацію понять. В даному випадку необхідно визначитися із термінами «явка» та «абсентеїзм».

Під абсентеїзмом зазвичай розуміють уникнення, ухилення, неучасть, бойкотування від лат. *absentia* – відсутній. Електоральний абсентеїзм – звичне явище виборчого процесу, його атрибут, оскільки завжди існує частка виборців, що з об'єктивних або суб'єктивних причин не беруть участі в голосуванні. Подальша проблема полягає в тому, як коректно ідентифікувати абсентеїстів та вирахувати їхній відсоток у співвідношенні до електорату.

Здавалося б, офіційне поняття «явка» мало б вирішити цю проблему, проте дослідники розходяться в поглядах щодо того, кого вважати абсентеїстами і як вирахувати рівень «явки». Дійсно, явка трактується як абсолютна кількість осіб, що проголосувала на виборах або частка населення, що здійснила акт волевиявлення. Однак далі виникає питання щодо співвідношення кількості виборців до: а) всього населення; б) населення виборчого віку (здебільшого 18 років); в) населення, що володіє виборчим правом; г) кількості осіб, зареєстрованих для голосування. Безумовно, чітке визначення змінних впливає на отримані цифри, варіацію показників явки, і цілком імовірно, на подальші дослідницькі результати. Саме тому ця проблема є менш тривіальною, ніж може здатися на перший погляд, і вимагає належного аналізу. Важко сказати, яка операціоналізація показника явки є найбільш коректною. На наше переконання, необхідно виключити осіб, яким законодавчо заборонено голосувати, оскільки, беручи їх до уваги, ми невинно занижуємо рівень явки. Таким чином, «населення, яке має право голосу», може бути більш справедливою змінною, ніж «населення виборчого віку» [7].

На основі монографії українського політолога М. Бучина «Демократичні принципи виборів: політико-правові аспекти регулювання в Україні» та власних перспектив, окреслених вище, охарактеризуємо такі групи чинників абсентеїзму: суб'єктивні, об'єктивні, ініціативні та кон'юнктурні [2].

Окремо хочемо зупинитися на політичних чинниках абсентеїзму (різновид об'єктивних) та запропонувати власну класифікацію політичних мотивів неучасті. Перш за все, ми дотримуємося думки, що саме політичні чинники становлять ліву частку, яка пояснює поведінку виборців та їхній вибір (не) голосувати. Безумовно, вони не претендують на стовідсоткове покриття причин й мотивів електорального вибору, однак у відсотковому співвід-

ношенні до інших груп чинників помітно переважають. Вважаємо за доцільне продемонструвати авторську оцінку політичних мотивів виборця.

Ми виділяємо три загальні групи політичних чинників неучасті, а саме: інституційно-нормативні; ситуативні або кон'юнктурні; та ціннісно-мотиваційні або ціннісно-світоглядні (див. нижче).

До першої групи інституційно-нормативних чинників відносимо **тип політичної системи та режим** (партійна система, фрагментарність політичних партій, рівень демократії в державі, легітимність органів державної влади, прохідний бар'єр); **тип виборчої системи** (мажоритарна, пропорційна, змішана); **систему реєстрації виборців** (добровільна, обов'язкова, автоматична); **пори́г явки**; **імперативний вотум**; **характеристики форми держави** (федеративна, унітарна); **альтернативні методи голосування**.

До другої групи ситуативних або кон'юнктурних чинників належать **тип виборів** (загальнонаціональні: президентські або парламентські, регіональні, місцеві); **рівень конкуренції на виборах**; **перелік та характеристики суб'єктів виборчого процесу**; **одночасність виборів**; **характер виборчої кампанії та рівень корупції й фальсифікацій**.

Третя група ціннісно-мотиваційних або ціннісно-світоглядних чинників включає **рівень політичної культури та свідомості**; **тип політичної ідеології**; **політичний режим**; **висвітлення виборів в ЗМІ та соціальних мережах**; **довіру до органів державної влади** [1; 8].

Характеризуючи **тип політичної системи та режим** потрібно усвідомити, що ефективність, впорядкованість, цілісність та демократичність політичних інститутів, норм і суб'єктів прямо впливають на рішення громадян про участь у виборчому процесі. Видається цілком очевидним, що дієвість політичної системи забезпечує справедливий розподіл та ефективні рішення для громадян, а тому, з одного боку, усталює переконання в тому, що «я – інструмент руху та вибору вектору для держави»; а з іншого боку, «моє втручання непотрібне, адже механізм працює злагоджено». Більшість досліджень доводять, що задоволеність політичною системою і діями влади часто демотивує громадян до участі; натомість кризові моменти – мобілізують електорат. Протилежною тенденцією є та, коли довготривале неефективне урядування призводить до розчарування у політиці та політиках, зневірі у власній спроможності щось змінити і вплинути та політичні дії й рішення, що й виступає основною причиною ігнорування виборчого процесу [4].

Важливо розглянути **партійну систему** як чинник впливу на електорат. Потрібно окреслити дві визначальні характеристики партійних систем: чисельність партій та їхня фрагментарність/поля-

ризація. Вважається, що чим більша кількість партій, тим простіше виборцю знайти партію «під свій смак». Однак інша група дослідників висуває логічний контраргумент – чим більший вибір, тим складніше визначитися. Дійсно, задля адекватної оцінки виборцям потрібно хоча б побіжно ознайомитися із програмними заявами партії, її лідерами та членами, джерелами фінансування тощо. Враховуючи надмірну кількість такої інформації та необхідність її аналізу, виборцю складно побачити вагому різницю між кандидатами, остаточно зробити вибір, і відповідно проголосувати [9].

Пов'язаною із фрагментарністю складовою виступає **прохідний бар'єр**. Очевидно, якщо бар'єр зависокий і партія не має достатньо ресурсів, щоб пройти в парламент, то частина прихильників: а) муситиме віддати свій голос на користь іншої партії; б) зіткнеться із негативним досвідом «змарнованого голосу» або в) просто відмовиться від голосування. Таким чином, високий прохідний бар'єр для партій є потенційно негативним чинником для виборців.

Наступною складовою першої групи політичних чинників (тип політичної системи) виступає **рівень демократії в державі**. Хочемо зосередитися на тому, що низький рівень демократії, зневіра у досягненні справедливості правовими методами, недовіра судочинної системи, порушення прав людини тощо демотивують виборця йти на виборчі дільниці й ставати співтворцем чинної політичної системи. В подібних умовах за найменшої можливості великий відсоток громадян обирає ігнорування виборчого процесу, бойкотування, протести та інші радикальні методи спротиву, що нерідко супроводжуються сутичками та крайніми виявами агресії. Якщо система ще не встигла вкоренитися, виборець бачить альтернативи й місце для змін, то очікується підвищення рівня явки, проте в протилежному випадку – явка знижується [10].

З цього ж випливає **оцінка легітимності влади**, що супроводжується аналогічними процесами. Нелегітимну владу намагатимуться змінити через вибори, в тому числі, але тривале перебування біля керма некомпетентних осіб, що не викликають довіри, формує відповідну політичну культуру та супроводжується неучастю, відмежуванням громадян.

Наступним важливим елементом інституційно-нормативної групи чинників визначено **виборчу систему** як засіб перетворення голосів у мандати. Тип виборчої системи впливає на кількість виборців, що беруть участь в голосуванні. Основною причиною, яка пояснює вищу явку за пропорційної системи вважається значна диспропорція між отриманою кількістю голосів та розподіленими мандатами в мажоритарній системі. Це часто призводить до усталеного уявлення виборця, що його голос не має значення (особливо у прихильників малих

партій). Більше того, мажоритарні системи – сприятливі для застосування маніпуляцій, фальсифікацій, тиску. Контраргументом виступає той факт, що пропорційні системи є доволі складними для розуміння (процес голосування, різновиди списків, спосіб підрахунку голосів та визначення переможців). Окрім того, пропорційні системи не завжди уможливають відстежити зв'язок між кандидатом, його діями та внеском у розвиток системи. Незважаючи на наявні недоліки пропорційної системи, дослідження показують, що саме пропорційні виборчі системи асоціюються із вищим рівнем виборчої явки [6, с. 449].

Окремо варто розглянути **систему реєстрацію виборців**. Виділяють три варіанти реєстрації виборців: добровільну, обов'язкову та автоматичну. Обов'язкова реєстрація накладає на громадян низку матеріальних та інформаційних витрат. Тому більшість науковців переконана, що вимога реєстрації сприймається як додатковий тягар та зменшує кількість осіб, які фактично проголосують. Автоматична реєстрація, можливість реєстрації в день виборів, відповідальність уряду за ініціативу реєстрації та відсутність інших додаткових вимог й обмежень, що призводять до спрощення процесу, значно підвищують явку [3].

Ще одним елементом інституційно-нормативної групи виступають змінні **«порог явки»** та **«примусове голосування»**. Порог явки – це необхідний відсоток виборців, що дає можливість визнати вибори такими, що відбулися, дійсними. Зважаючи на характеристику виборів як добровільного волевиявлення, складається враження, що закріплення порогу явки та імперативного вотуму на законодавчому рівні є не зовсім демократичним. Водночас потрібно визнати, що деякі держави застосовують таку практику, демонструючи реальне підвищення явки. Розглядаючи імперативний вотум, мусимо визнати, що результати такої практики позитивно впливають на явку. Низка науковців погоджується, що обов'язкове голосування спонукає громадян здійснити акт волевиявлення, особливо у разі підкріплення стимулами або санкціями. Такий аргумент ґрунтується не лише на матеріальних наслідках, а й моральних та соціальних. Якщо особа хоче мати репутацію законотворця громадянина (і більш універсально – людини, якій можна довіряти), її імідж погіршується у разі ухилянтства. Імперативний вотум, однак, накладає додаткові вимоги і обов'язки на громадян, але аж ніяк – на державу. Тобто, це більше односторонній рух, який «вимагає і карає», а тому часто сприймається населенням як обмеження громадянських прав [5].

Подальший фактор електорального абсентеїзму не видається очевидним, проте отримав імпульси розвитку в нещодавніх наукових розвідках. Йдеться про **характеристику форми держави та державного управління**. Досліджуючи

інституційні відмінності між президентською та парламентською системами, політологи визнають їх такими, що можуть впливати на рівень явки. Ідея полягає в тому, що президентська система складається із двох незалежних та чітко розділених структур: виконавчої та законодавчої влади, а тому дає можливість виборцю повністю реалізувати свій електоральний потенціал і здійснити диференційований вибір. Водночас дослідники зауважують, що такий вибір часто виявляється розділеним (дуальним) та проявляється тоді, коли виборці, свідомо чи несвідомо, обирають законодавчу владу – від однієї партії, а виконавчу – від іншої (тим самим спричиняючи низку політичних криз). Більше того, подальша необхідність голосування задля укомплектування численних виборчих посад та органів місцевого самоврядування спричиняє плутанину та втому [11].

Аналізуючи парламентську систему, доцільно розуміти, що в таких державах влада президента похідна від парламенту, а тому виборці мають так званий «один набір голосів». Припущення полягає в тому, що парламентські режими (з можливістю формування однопартійного уряду або коаліції з обмеженою кількістю партій) дають виборцям більше безпосереднього впливу на формування політик. Голосування за фактично один орган відображає стиснуту інституційну політику (а не розтягнуту, як у випадку із президентськими системами). Отож, науковці припускають, що чинником неучасті в голосуванні у випадку президентських систем виступає надмірний набір можливостей для голосування та часто неефективність обраних органів влади; фактори електорального абсентеїзму в парламентських системах зводяться до відсутності прямого зв'язку між голосуванням на парламентських виборах та призначенням представників виконавчої влади, урядовими і політичними результатами виборів [2; 11].

Існує думка про кореляцію **форми державного устрою** (федеративний або унітарний) до рівня абсентеїзму. Окремі наукові праці демонструють ідею, що голосування в простій за устроєм державі відзначається вищою електоральною явкою, аніж у випадку з федераціями. Логіка доволі проста – об'єктивно менша кількість виборів в унітарних державах не стомлює електорат та сприяє голосуванню на наступних виборах. Водночас, важливою змінною є рівень децентралізації, адже чим вищий рівень децентралізації та можливості прийняття ефективних рішень на місцях, тим вищий рівень розвитку громадянського суспільства і ймовірно рівень явки на виборах, особливо, якщо йдеться про формування регіональних та місцевих органів управління. Варто підкреслити, що повторювана участь у виборчому процесі так само розвиває електоральні навички та політичну культуру. Контраргумент полягає в тому, що більш децен-

тралізовані режими можуть ускладнити вплив на загальну модель політики [7].

В контексті даної проблеми виділяють вплив моделі парламенту на рівень абсентеїзму та голосування загалом. Останні дослідження показують, що явка значно вища в тих державах, де влада зосереджена в одному законодавчому органі (маємо на увазі однопалатність). Це пояснюється тим, що за умови бікамералізму, влада розподіляється між двома палатами, а тому вибори до нижньої палати відіграють менш вирішальну роль. Ми скептично ставимося до ідеї вирішального впливу моделі парламенту на рішення виборців голосувати. По-перше, верхня палата часто формується не прямим голосуванням, а на основі спадковості та за призначенням. По-друге, якщо розглядати, наприклад, США, то вибори до двох палат проводяться одночасно (фактор підвищення явки) і відповідно мають спільне значення явки та навіть термін «midterm elections», під час яких переобираються 435 місць в Палаті представників та 33 або 34 зі 100 місць Сенату США, а тому складно говорити про розмежування та характерні відмінності між одно- та двопалатним парламентом. На наше переконання, ця гіпотеза вимагає додаткових перевірок та верифікації [6].

Надзвичайно впливовим елементом першої групи факторів участі відзначено **альтернативні методи голосування**. Істотним є те, чи можна проголосувати поштою, електронно, заздалегідь (достроково), за довіреністю, за відкріпним посвідченням, за межами виборчої дільниці (наприклад, «на дому»), на пересувних виборчих дільницях тощо. Ця змінна має позитивний значущий коефіцієнт, тому що явка є вищою, коли виборче законодавство полегшує реалізацію права голосу та зменшує витрати на голосування. Згідно із проаналізованими даними, за інших подібних умов явка щонайменше на 10% вища в тих державах, де можна проголосувати поштою, достроково або за довіреністю, аніж там, де жодна з цих можливостей недоступна [7].

Друга група виборів визначена як ситуативні або кон'юнктурні чинники, де першим елементом є **тип або рівень виборів**. Виділяють загальнонаціональні: президентські або парламентські; регіональні; місцеві; а також наднаціональні вибори. Вважається, що важливість органу, який обирають, прямо впливає на явку: чим вища вага обраного органу, тим більша кількість осіб прийдуть голосувати. Загальна тенденція: президентські вибори є найбільш популярними, далі слідує – парламентські, а за ними – місцеві. Однією з основних причин неучасті на місцевих виборах визначають нерозуміння функціонування органів місцевого самоврядування, а тому ігнорування виборів на місцях. Однак повертаючись до фактору децентралізації або впливовості місцевого

самоврядування потрібно визнати, що останнім часом місцеві вибори починають викликати більше зацікавлення в очах мешканців того чи іншого округу, міста, села, селища, громади тощо [10; 11].

Рівень конкуренції на виборах також видається важливою змінною. Дослідники висловлюють гіпотезу, яка полягає в тому, що чим млявіша передвиборча гонка і очевидний переможець, тим нижча явка на виборах. Дійсно, якщо екзит-поли показують відрив між кандидатами у розмірі 20%, то який сенс голосувати? В будь-якому разі, голос (і час) виборця буде змарновано. В раціональних теоріях голосування на очікувану вигоду від голосування впливає ймовірність вплинути на результат виборів. Крім чисельності населення, іншим важливим фактором тут є близькість позицій кандидатів та запеклість конкуренції/боротьби. Чим ближчими позиціями володіють партії або кандидати, тим вищою є ймовірність того, що один голос вплине на результат. Це очікувано збільшує сенс голосування, а отже, мотивує громадян брати участь у виборах, а також змушує політичну еліту докладати більше зусиль до мобілізаційної діяльності. Іншими словами, чим вища конкуренція між кандидатами, тим вищою очікується явка на виборах, що підтверджується більшістю емпіричних даних [6, с. 453].

Подальшим фактором групи кон'юнктурних чинників визначено **перелік та характеристики суб'єктів виборчого процесу**. Гіпотеза полягає в тому, що цікаві, одіозні, харизматичні або ж професійно сформовані і пропрацьовані образи кандидатів сприяють високій явці. Громадянам цікаво стежити за динамікою, досліджувати біографію, порівнювати тощо. Окрім того, неоднозначні кандидати активізують ЗМІ. Звісно, висвітлення кандидатів, різноманітні публікації не обходяться без спекуляцій і маніпуляцій, проте чи впливає це негативно на явку? Кандидати, які є прісними, нецікавими, непривабливими, схожими за програмними заявами і не яскравими особистостями мало цікавлять виборця, і відповідно той не голосує. На нашу думку, між суб'єктами виборчого процесу потрібно провести різницю: на президентських виборах загальна кількість кандидатів не принципова, цікавить скажімо тільки перша п'ятірка, а то й трійка; більш важливо – наявність альтернатив, реальність кандидатів, їхній імідж, характеристики, особисті та професійні якості. Якщо ж ми розглядаємо парламентські вибори, то власне чисельність партій більш важлива для електорального вибору (частково стосується фактору партійної системи, описаного вище). Більше того, звертаючись до просторової теорії Ентоні Даунса, впливає висновок, що чим більший ідеологічний розрив між супротивниками, тим вища мотивація для електорату [2].

Деякі держави вдаються до **практики проведення одночасних виборів**. Імовірно, пара-

лельні або одночасні вибори впливають на явку громадян, оскільки більшість виборців принаймні певною мірою зацікавлені хоча б в одних виборах. Виділяють дві причини позитивного зв'язку між електоральною участю та проведенням одночасних виборів. По-перше, одночасні вибори збільшують ймовірність того, що ЗМІ висвітлюватимуть хоча б одні з них, що відповідно збільшить кількість ресурсів, зокрема фінансових, на передвиборчі кампанії. Такі дії підвищать загальний рівень обізнаності та поінформованості електорату. По-друге, звертаючись до теорії раціонального вибору, одночасне голосування більш вигідне й математично, тому що виборець витрачаючи практично такий самий проміжок часу (наприклад, на дорогу до виборчої дільниці) двічі віддає свій голос, так би мовити «одним пострілом двох зайців». Таким чином, одночасні вибори розподіляють витрати виборців на голосування, що призводить до підвищення рівня явки.

Важливим фактором **видається характер виборчої кампанії, рівень очікуваних фальсифікацій та поточної корупції**. Звісно, не всі виборчі кампанії сприятимуть підвищенню рівня явки – деякі з них можуть навіть відштовхувати потенційних виборців від голосування. Це стосується особливо негативних, нав'язливих або агресивних кампаній. Окрім того, можемо говорити про справедливий розподіл ресурсів для здійснення передвиборчої кампанії: чи створювалися належні, справедливі та рівні умови для проведення агітації, мітингів, зустрічей із виборцями; чи безперешкодно функціонували партійні штаби; чи відбувався розподіл державних ресурсів прозоро; чи здійснювався адміністративний тиск та як використовувався адміністративний ресурс; чи віддавалася перевага окремому кандидату/партії тощо. Також необхідно розуміти, що методи проведення агітаційної діяльності прямо впливають на рівень явки. З одного боку, негативна реклама або чорний піар можуть зменшити підтримку кандидата, якого піддають критиці, що потенційно призведе до зменшення явки його прихильників. З іншого боку, негативний зміст кампанії може сформувати негативне ставлення як до кандидата, який зазнав критики, так і до замовника (супротивника), та демобілізувати виборців, оскільки негативний контекст формує ставлення до політики, як до «брудної справи» в цілому. Однак, деякі науковці наводять три причини підвищення рівня явки на виборах завдяки негативним виборчим кампаніям або виборчим кампаніям зі знаком мінус. Отже, по-перше, конфронтаційні передвиборчі кампанії надають детальну інформацію про результати діяльності партій/кандидатів, що підвищує поінформованість електорату; по-друге, виборчі кампанії зі знаком мінус сприяють диференціації іміджу кандидатів, розвивають критичне мислення

та різнобічне сприйняття кандидатів; по-третє, негативні виборчі кампанії викликають сильні афективні реакції в громадян, а тому змушують їх сильніше перейматися результатом виборів [12].

В рамках передвиборчої кампанії важливим елементом виступає кількість витраченого ресурсу, в тому числі матеріального, як потенційного корелята до рівня явки. Останні дослідження доводять, що чим вищі та ефективніші витрати на виборчу кампанію з боку політичних партій і кандидатів, тим вищий рівень явки.

Третя, ціннісно-світоглядна, група включає в себе **рівень політичної культури та свідомості**. Вважається, що високий рівень політичної культури підвищує явку, оскільки індивід розуміє принципи функціонування демократії, власні права та обов'язки, важливість участі в політичному житті на рівні держави, регіону, міста або села. Високий рівень політичної культури формує усвідомлення того, що неучасть, абстрагування, уникнення, розчарування, апатія та загалом бездіяльність не змінює політичну систему. Набагато простіше (проте неефективно) висловлювати невдоволення, протест і вимагати змін через мовчання або сповідуючи патріархальний тип політичної культури.

Варто зробити примітку та диференціювати моделі електоральної поведінки за умови пасивного або активного абсентеїзму. Якщо розглядати абсентеїзм як активну протестну діяльність: «я не беру участі у власне голосуванні, але я активний учасник руху протесту, мітингів, демонстрацій», то гіпотеза не підтверджується, тому що саме високий рівень політичної культури дозволяє не вдаватися до опортунізму через вибори. Пасивний електоральний абсентеїзм («я не беру участі в голосуванні і залишаюся вдома») – загалом відповідає висунутій гіпотезі про фактор впливу рівня політичної культури. Однак відсоток тих, хто не бере участь в голосуванні, натомість залучений до демонстрацій є мізерним, особливо якщо ми говоримо про держави із високим рівнем демократії. Необхідно зібрати більше даних, щоб підтвердити, спростувати або принаймні доповнити цю гіпотезу емпіричними даними. Цікавою причинно-наслідковою дилемою в цьому контексті залишається питання про те, чи електоральна участь формує рівень політичної культури або ж політична культура формує електоральну поведінку? [1; 5]

Окремою змінною **виступає тип політичної ідеології**, де крайні політичні ідеології примусовими (в т. ч. силовими) засобами здатні більше мобілізувати суспільство, а тому демонструють вищий рівень офіційної явки, ніж більш помірковані ідеології (центральні). Складно сказати про реальні показники та однозначний вплив ідеології на електоральну явку. Ми виявили підхід, який полягає в тому, що демократичні державні режими та центральні ідеології сприяють реальній елек-

торальній явці. Окрім того, крайні ідеології часто взагалі не передбачають реальних політичних альтернатив, а тому навіть за стовідсоткового показника явки вибори не несуть реальної користі та не є значущими для волевиявлення та змін в суспільстві. Швидше йдеться про «показну» легітимацію влади та її дій для громадськості, ЗМІ та міжнародної спільноти. Ми схиляємося до думки, що недоцільно використовувати політичну ідеологію як фактор впливу на явку виборців, оскільки цей чинник доволі неочевидний та не отримав достатніх підтверджень. Дихотомія «демократія-авторитаризм» більше характерна для політичного режиму. До того ж, як зазначалося вище, авторитарні/тоталітарні режими взагалі не передбачають вибору, адекватних електоральних процедур, дотримання прав людини, законності, загалом будь-яких альтернатив і волевиявлення, а тому недоцільно спиратися на особливості виборчого процесу та абсентеїзму в недемократичних політичних режимах, оскільки така вибірка – нерепрезентативна. Натомість, **рівень довіри до влади, її легітимність, рівень демократії** – показники, які можна узагальнити на основі індексу сприйняття цілісності виборів, може бути цілком прийнятним.

Висновки. Здійснивши комплексний аналіз впливу політичних факторів на рівень абсентеїзму, їхніх особливостей та видів, ми дійшли до таких висновків:

1. Поняття «явка» та «абсентеїзм» трактуються в наукових працях по-різному. Явку зазвичай визначають як співвідношення кількості поданих голосів до а) загальної кількості населення; б) осіб виборчого віку; в) громадян, що володіють політичними правами; г) зареєстрованих виборців. За результатами дослідження для найбільш об'єктивної оцінки варто послуговуватися змінною «група виборців, що володіє повним спектром політичних прав».

2. Існують найрізноманітніші мотиви електоральної неучасті громадян. Їх об'єднують в чотири великі групи: суб'єктивні, об'єктивні, кон'юнктурні та ініціативні.

3. Політичні мотиви електоральної поведінки відносять до групи об'єктивних чинників. Політичні фактори, в свою чергу, поділяються на три загальні групи: інституційно-нормативні; ситуативні або кон'юнктурні; та ціннісно-мотиваційні або ціннісно-світоглядні.

До першої групи інституційно-нормативних чинників відносимо **тип політичної системи та режим**: 1.1. партійна система, фрагментарність політичних партій – радикалізація політичної системи та її тривала неефективність демотивує громадян; 1.2. рівень демократії в державі – системні порушення прав людини, недієва судова система не сприяють підвищенню виборчої явки; 1.3. прохідний бар'єр; 1.4. тип виборчої системи – дослідження доводять, що мажоритарна виборча система, її

особливості та недоліки виступають фактором зниження електоральної явки; 1.5. систему реєстрації виборців – добровільна та обов'язкова системи реєстрації несуть негативні наслідки для політичної участі широкого кола населення; 1.6. поріг явки – вважається переважною кількістю дослідників анахронізмом, проте в деяких реальних кейсах підвищує виборчу явку за рахунок двосторонніх зобов'язань держави та індивіда; 1.7. імперативний вотум – отримує значну кількість критики як недемократичний, здебільшого санкційний, засіб мотивації (примусу) електорату, однак емпіричні дані підтверджують позитивний зв'язок між обов'язковим голосуванням та рівнем явки; 1.8. характеристика форми держави – чіткої кореляції не виявлено, окремі групи дослідників стверджують про федералізм як фактор неучасті, порівняно із унітаризмом; 1.9. альтернативні методи голосування – неможливість реалізувати волевиявлення за допомогою будь-якого методу альтернативного голосування значно знижує мотивацію громадян.

До другої групи ситуативних або кон'юнктурних чинників належать: 2.1. тип виборів; 2.2. рівень конкуренції на виборах – млявий перебіг виборчого процесу демотивує електорат та підвищує байдужість серед населення; 2.3. перелік та характеристики суб'єктів виборчого процесу – нецікаві, ідеологічно близькі та ординарні кандидати не сприяють електоральній участі; 2.4. одночасність виборів – доведена позитивна тенденція проведення паралельних виборів задля підвищення рівня явки; 2.5. характер виборчої кампанії та рівень поточної корупції й очікуваних фальсифікацій – надмірна розслабленість виборчої кампанії, так само як і крайні прояви конфронтації, високий рівень корупції та можливих фальсифікацій визначені факторами неявки громадян на вибори.

Третя група ціннісно-мотиваційних або ціннісно-світоглядних чинників включає: 3.1. рівень політичної культури та свідомості – низький рівень політичної культури не сприяє участі громадян; 3.2. тип політичної ідеології – чіткої кореляції не виявлено; 3.3. політичний режим – ситуативна зміна політичного режиму може підвищити рівень електоральної явки, проте системне спрямування політичного режиму до авторитарних методів управління позначається на виборцях негативно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бучин М.А. Абсентеїзм як тип електоральної поведінки. *Збірник наукових праць «Політологічні студії»*. 2011. Вип. 2. С. 174–182.
2. Бучин М.А. Демократичні принципи виборів: політико-правові аспекти регулювання в Україні : монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 364 с.
3. Заяць Н. Феномен абсентеїзму в умовах становлення демократичного суспільства в Україні. *Юридична Україна*. 2008. № 9 (69). С. 4–8.

4. Кулеба О., Бучин М. Абсентеїзм як форма низької політичної участі. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. праць*. 2011. Вип. 23. С. 98–102.

5. Aldrich J. H. Rational choice and turnout. *American Journal of Political Science*. 1993. Vol. 37. P. 246–278.

6. Banducci S., Jeffrey A. How Elections Change the Way Citizens View the Political System: Campaigns, Media Effects and Electoral Outcomes in Comparative Perspective. *British Journal of Political Science*. 2003. Vol. 33. № 3. P. 443–467.

7. Blais A. The Motivation to Vote: Explaining Electoral Participation. Vancouver: University of British Columbia Press, 2020. 156 p.

8. Blais A., Massicotte L., Dobrzynska A. Why is Turnout Higher in Some Countries than in Others? *Elections Canada*. March 2003. P. 1–26.

9. Gavryliuk D. Characteristics of absenteeism in Ukraine in the context of political and electoral risks (according to the 2014 parliament elections results). *Evropský politický a právní diskurz*. 2014. V. 1. Iss. 6. P. 318–324.

10. Kostelka F., Blais A. The Chicken and Egg Question: Satisfaction with Democracy and Voter Turnout. *Political Science and Politics*. 2018. P. 1–6.

11. Mughan A., Aldering L. Politics, media and the electoral role of party leaders. *The Routledge Handbook of Elections, Voting Behavior and Public Opinion*. 2018. P. 170–180.

12. Perceptions Of Electoral Integrity. Electoral Integrity Project : website. URL: <https://www.electoralintegrityproject.com/pei> (дата звернення: 28.4.2024).

REFERENCES:

1. Buchyn, M. (2011). Absenteizm yak typ ektoralnoi povedinky [Absenteeism as a type of electoral behavior]. *Zbirnyk naukovykh prats "Politolohichni studii"*, 2, 174-182. [in Ukrainian]
2. Buchyn, M. (2012). Demokratichni pryntsyypy vyboriv: polityko-pravovi aspekty rehulivannia v Ukraini [Democratic principles of elections: political and legal aspects of regulation in Ukraine]. Monography. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 364. [in Ukrainian]
3. Zaiats, N. (2008). Fenomen absenteizmu v umovakh stanovlennia demokratychnoho suspilstva v Ukraini [The phenomenon of absenteeism in the context of the formation of a democratic society in Ukraine]. *Yurydychna Ukraina*, 9 (69), 4-8. [in Ukrainian]
4. Kuleba, O. & Buchyn, M. (2011). Absenteizm yak forma nyzkoi politychnoi uchasti [Absenteeism as a form of low political participation]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 23, 98-100. [in Ukrainian]
5. Aldrich, J. H. (1993). Rational Choice and Turnout. *American Journal of Political Science*, 37, 246-278. [in English]
6. Banducci, S. & Jeffrey, A. (2003). How Elections Change the Way Citizens View the Political System: Campaigns, Media Effects and Electoral Outcomes in Comparative Perspective. *British Journal of Political Science*, 33 (3), 443-467. [in English]
7. Blais, A. (2020). The Motivation to Vote: Explaining Electoral Participation. Vancouver: University of British Columbia Press, 156. [in English]

8. Blais, A., Massicotte, L. & Dobrzynska, A. (2003). Why is Turnout Higher in Some Countries than in Others? *Elections Canada*, 1-26. [in English]
9. Gavryliuk, D. (2014). Characteristics of absenteeism in Ukraine in the context of political and electoral risks (according to the 2014 parliament elections results). *Evropský politický a právní diskurz*, 1 (6), 318-324. [in English]
10. Kostelka, F., Blais, A. (2018). The Chicken and Egg Question: Satisfaction with Democracy and Voter Turnout. *Political Science and Politics*, 1-6. [in English]
11. Mughan, A., Aaldering, L. (2018) Politics, media and the electoral role of party leaders. *The Routledge Handbook of Elections, Voting Behavior and Public Opinion*, 170-180. [in English]
12. Perceptions Of Electoral Integrity. Electoral Integrity Project : website. URL: <https://www.electoralintegrityproject.com/pei> (appeal date: 28.4.2024).

Features and classification of political factors of absenteeism

Mushchenko Yana Oleksandrivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7207-4533

The article examines the essence, features and classification of political factors of electoral absenteeism. The author seeks to study the electoral behavior of citizens, to explain their decisions, motives and beliefs through the prism of political factors. The relevance of the article lies in rethinking the factors of influence and their decisiveness for the level of electoral turnout. Most studies examine electoral non-participation from different perspectives, but only a few of them fragmentarily analyze the problem of political factors. General scientific, empirical, and logical methods allowed for a comprehensive analysis and the development of the author's own classification of political factors of absenteeism. These include, in particular, general philosophical, dialectical, historical, descriptive, comparative, systemic, structural and functional, behaviorist, statistical, document analysis, as well as analysis, synthesis, generalization, abstraction, induction, deduction, etc.

The author reveals the signs of absenteeism as an integral attribute of the electoral process. It is important to understand that the turnout rate and, accordingly, the number of absentees will depend on the chosen methodology used to calculate the ratio. The choice of the denominator in the ratio may artificially underestimate or overestimate the electoral participation rate, and therefore it is important to carefully approach this issue, taking into account the national specifics of the electoral process.

The article analyzes four groups of general factors of absenteeism: subjective, objective, situational and mobilization. Among the objective factors, special attention is paid to the political factors, namely: institutional and normative; conjunctural; and value and worldview. Each group is detailed through a set of components, and these, in turn, through variables. The first group of factors is based on the peculiarities of the organization of public administration, the institutional structure of the electoral process and national legislation. The second group relates to the specifics of the organization of the electoral process during a particular election. The third group is based on the political value and ideological background of society, as well as current moods and trends. The author emphasizes that the political group of factors has a powerful explanatory power for understanding the (de)motivation of the electorate.

Key words: absenteeism, electoral participation, political factors, institutional and normative features, conjuncture, values.